
Verba volant, scripta manent

Woorden vervliegen, het geschrevene blijft. Dat dit oude spreekwoord ook nu nog geldigheid bezit, bewijzen de hier afgedrukte bijdragen.

Aan een aantal vooraanstaande economen werd de vraag voorgelegd om in 400 woorden weer te geven, welk boek (of welke boeken) de groote invloed heeft gehad op hun economisch denken of waaruit zij op economisch gebied de meeste inspiratie hebben geput. Tevens werd hen gevraagd hun keuze kort te motiveren. Welke waren de boeken die beklifden?

Stelligheid versus relativering

J. PEN

Eén boek maar? Vroeger had ik een ex-libris: een kroontjespen met rondom de woorden: „Timeo virum unius libri”. Het valt moeilijk te zeggen welk boek, te midden van zeer vele, de meeste indruk heeft nagelaten. De *General theory* was het zeker niet, dat geleerde werk kreeg ik pas in 1946 in handen. De eigenlijke verbazing over de keynesiaanse theorie overviel me eerder; in 1939 had ik Joan Robinson's *Introduction to the theory of employment* (1938) gelezen. Veel indruk maakte ook Tinbergens *Economische bewegingsleer* (1943). Maar de „grootste invloed op (mijn) economisch denken” — de formulering van de redactie — ging waarschijnlijk uit van een klein leerboekje, geschreven aan het begin van de eeuw. Het heet *Hoofdpijnen der staathuishoudkunde* (1903) van de hand van I.B. Cohen. Ik heb de vierde druk van 1911; een exemplaar waarin mijn vader als schooljongen zijn naam had gezet. Ik las het, in 1937, omdat we het toch al in huis hadden, en met het vage idee, dat ik, ijs en weder dienende, over een jaar best eens economie zou kunnen gaan studeren. Na Cohen werd dat idee wat minder vaag. Ik kon toen moeilijk bevroeden dat ik nog eens zijn ambtsopvolger zou worden. Hij heeft aan de RU te Groningen diverse vakken gedoceerd, waaronder de staathuishoudkunde.

Cohen zegt in zijn voorwoord dat de bestaande leerboeken — Pierson, Feenstra, een vertaling van Jevons — hem niet bevredigden. „Als het vraagstuk, dat thans alle andere maatschappelijke vragen verre overschaduwet, beschouw ik den strijd tusschen de verdedigers der tegenwoordige voortbrengingswijze, gegrond op privaten eigendom van voortbrengingsmiddelen, en hen, die op vervanging van dit stelsel door een socialistischen productievorm hun streven richten”. Hij wil „het licht doen vallen op die deelen van het maatschappelijke lichaam, waar de afwijkingen van het welvaartsideaal zich het scherpst vertoonen”. Verder wil Cohen „beide opvattingen zoo onpartijdig mogelijk trachten weer te geven, opdat de leerling in latere jaren zoo onbevangen mogelijk zijn keuze doe”. Dat is dus welvaartseconomie, zouden we nu zeggen, en met een normatieve bedoeling. Cohen kiest tegen de strijd en voor een vreedzame ontwikkeling van de samenleving; de eindtoestand mag van hem „met of zonder privaten eigendom, met of zonder loonstelsel” zijn, als er maar goed over is nagedacht.

Het sympathieke streven van de schrijver om beide partijen aan het woord te laten leidt ertoe dat zijn tekst een zekere

besluiteloosheid aan de dag legt. Het boek is wel eens gekarakteriseerd als „ja zeggen sommigen, neen zeggen anderen, toch wel zeggen weer anderen”. Ik geloof dat deze manier van redeneren nogal wat invloed op mij heeft uitgeoefend (al is het natuurlijk waar, dat „enerzijds-anderzijds” een vrij algemene economenkwaal is). Ook het feit dat Cohen bijna een derde deel van de 188 bladzijden besteedt aan de inkomensverdeling (op een manier die in 1980 nog nauwelijks verouderd aandoet!) heeft waarschijnlijk sporen nagelaten op mijn geestelijk leven. Ik was toen zestien jaar, moet u rekenen.

Maar het is waar: echt opwinden deed Cohen mij niet. De opwinding kwam pas later, toen ik een anderhalf jaar college bij Hennipman had gelopen. Ook hij had ons laten zien dat theorieën hun pro's en contra's hebben. De waarheid ligt weliswaar niet in het midden, maar moet toch worden opgespoord door zorgvuldige overweging. Uit tegenstrijdige zienswijzen valt dikwijls iets goeds te halen. Dat begonnen we al aardig te begrijpen. Maar daar las ik, eind 1939, opeens Joan Robinson, zie boven, die uit de hoek kwam met een stelligheid die mij verbaasde. Dat was weer eens heel wat anders dan Cohen of Hennipman: krachtige taal van een keynesiaanse gelovige. Sindsdien ben ik blijven aarzelen tussen stelligheid en relativering.

Inspiratie voor aspiraties

W. H. SOMERMEYER

Tinbergen

Mijn aberratie van het (niet zo) rechte(n)-pad der konkelen-der juristerij naar de dwaalwegen der kronkelende economie was vooral te wijten aan het werk van professor Jan Tinbergen. Via pijlen-schema's voor marktgedrag — als geschetst in zijn *Grondproblemen der theoretische statistiek* (Haarlem, 1936) — wees deze econometrie-pionier de weg naar operationele systemen van economische relaties. Hiermee probeerde hij als een der eersten maatschappij-wetenschappelijke vergelijkingenstelsels *kwantitatief*, in plaats van louter abstract of verbaal in formules te vangen. Vergeleken met voorgangers, zoals Moore, doorbrak hij daarmee de aanvankelijke beperking tot afzonderlijke (vraag-)relaties; in verhouding tot eerdere wiskundige weergaven der micro-economische werkelijkheid à la Walras, bracht hij hierin, voornamelijk via aggregatie, zodanige vereenvoudigingen aan dat hij ook macrosystemen numeriek wist te schatten. Aldus liet Tinbergen zijn eerste specifieke studie *A method*

and its application to investment activity (Genève, 1939), in de League of Nations Series on Statistical Testing of Business-Cycle Theories onmiddellijk volgen door zijn meer-omvattende *Business cycles in the United States 1919-1932* (Genève, 1939). De grondslag van de door hem ontwikkelde methode legde hij overigens al in zijn *Fondements mathématiques de la stabilisation du mouvement des affaires* (Parijs, 1938). Al dit en veel meer vormde aanleiding tot mijn omscholing.

Verdergaande persoonlijke gevolgen had Tinbergens artikel „On the theory of income distribution” (*Weltwirtschaftliches Archiv*, jg. 77 (1956), blz. 155-175): dat bood mij — ten behoeve van ambtelijk en eigen promotie-onderzoek over inkomensverschillen — nl. de mogelijkheid desbetreffende modellen te onder- resp. uit te bouwen, toe te passen ofte wel te generaliseren dan wel te specialiseren.

Fisher-Modigliani

Een voorbeeld daarvan vormt de (micro-)economische theorie van (optimaal) sparen — dus ook uiteindelijk consumeren — als ontwikkeld door I. Fisher in zijn *Theory of interest as determined by impatience to spend and opportunity to invest it* (New York, 1930) en F. Modigliani en R. Brumberg in hun bijdrage „Utility analysis and the consumption function: an interpretation of cross section data” tot de *Post-Keynesian economics*, geredigeerd door K. K. Kurihara (New Brunswick, 1955).

Combinatie van de algemene elementen dezer theorieën — d.i. na eliminatie van haar beperkingen tot twee perioden resp. een vrijgezellen-bestaan — gevolgd door vormspecificatie, gaf Bannink en mij gelegenheid consumptiedrang van het Nederlandse volk in leven en streven kwantitatief te analyseren. Economische en andere aspiraties spelen hierbij een essentiële rol.

Slutsky-Allen-Hicks

Voor die (optimale) verdeling van het verbruik over de tijd kan overigens in wezen dezelfde theorie worden gebezigd als voor allocatie van de consumptie over bestedingsmogelijkheden door Slutsky werd ontwikkeld, nl. in zijn artikel „Sulla teoria del bilancio del consumatore” (*Giornale dell' economisti*, 1915), herontdekt door R. G. D. Allen en J. R. Hicks „A reconsideration of the theory of value” (*Economica*, 1934). Deze relatie-leer stelde ons (op CBS en EUR) in staat om, door simpele specificatie, stelsels vraagvergelijkingen te formuleren en toe te passen op al wat daarvoor statistisch maar in aanmerking kwam. Het (heerlijke van dergelijke z.g. verdeelmodellen is dat zij zo buigzaam en robuust zijn dat je er naar hartelust mee mag stoeien zonder brokken te maken: de onderliggende theorie — praktischer dan de praktijk — verzekert dat immers al.

De levende stad

W. DREES

Voor inzicht op andere terreinen dan waar men gewoonlijk werkzaam is, is men sterk afhankelijk van mensen en boeken waarmee contact ontstaat. Aan economen bleek in de jaren vijftig dat de „economie van de stad” belangrijk werd. Bevolkingsgroei en welvaart leidden tot meer bebouwing, suburbanisatie, toename van verkeer. Ruimtelijke ordening en controverses over stadsvernieuwing kwamen op.

Op 20 juli 1968 besprak Godfried Bomans in de Volkskrant *The death and life of great american cities* 1) door Jane Jacobs. Ik las het boek en raakte geboeid (anderen soms niet, vgl. Het Financieele Dagblad van 28 november 1969). De openingszin luidde: „This book is an attack on current city planning and rebuilding”. De beginselen die worden aangevallen zijn die van E. Howard en Le Corbusier: de scheiding van functies (wonen, winkelen, werk, recreatie), de concentratie van mensen in saai wooneenheden omringd door gras en wegen. Haar feiten ontleent de schrijfster aan Amerikaanse steden waarbij zij de gezelligheid en veiligheid van oude volksbuurten, met gemengd gebruik (naar functies) van gebouwen, plaatst tegenover de dorheid en criminaliteit in de nieuwbouw en in geïsoleerd gelegen parken. Bomans schreef o.m.: „Volgens haar is de essentie van een stad de straat en het plein. Zijn die saai, dan is de stad dood. Zij pleit . . . voor een fijnmazig stadsbeeld met zoveel mogelijk ontmoetingspunten. De blokken moeten daarom kort zijn met talrijke straten doorsneden. De huidige opvatting is de dood in de pot. Men loopt verloren in de ruimte. . . . Het wezenlijke van een stad is niet het uit elkaar halen, maar juist de vermenging van die functies in een . . . wijk. . . . Het slopen van hele wijken, waaraan de mensen gehecht zijn en het neerzetten van hoge, in vorm en bestemming monotone nieuwbouw wijst zij alseen zinloze aderlating af Aan een levendig trottoir met (spontaan, W.D.) toezicht van de omwonenden geeft zij de voorkeur boven afzonderlijke „recreatie-oorden” ”.

Jane Jacobs doet een aanval op het reserveren van een gebied voor de „eigen groep”, of het nu door jeugdbendes gebeurt, door een coöperatie van flatbewoners die een eigen groene ruimte omheint of door een groot kantoor met eigen winkels, parkeerterrein, restaurant e.d. Zij is voor multifunctioneel gebruik van de ruimte en tegen uitholling van de stad door massaal autogebruik. Zij pleitte, in 1961, voor krachtig streven naar selectief autogebruik (bus, vrachtauto en andere bestellend verkeer voorrang geven, afremmen van verplaatsingen per auto die ook op andere wijze mogelijk zijn). Veel van deze ideeën is terug te vinden in politieke programma's van de laatste 15 jaar.

1) Vintage books, Random House, New York, 1961.

Verder dan de neus lang is

P. W. KLEIN

De meeste economen kijken niet verder dan hun neus lang is. De meeste economen zijn kortneuzig. Daarom kijken de meeste economen niet ver. Zij hebben daar, expliciet of impliciet, ook wel hun reden voor. Die luidt ongeveer als volgt: in de economie gaat het om de problemen, noden en mogelijkheden van de huidige mens en samenleving. Actualiteit is troef. Al wat het zicht op het economische hier en nu verduistert, vertroebelt wat Popper zo treffend aanduidde met de term „the logic of the situation”. Maar de volle werkelijkheid is jammer genoeg vaak absurd en onlogisch. Geen nood: de econoom beschikt over zijn gereedschapskist met krachtdadige veronderstellingen waarmee de werkelijkheid van al die hinderlijke wildgroei wordt ontbloot. Valt het restant dan soms wat kaal en schamel uit, dan is het fluks weer ingewikkeld in een kleed van formules, methoden en technieken.

Soms is er een econoom, die probeert verder te kijken dan de neus lang is. Zo eentje is Joan Robinson. Haar blik reikt onmetelijk ver terug, naar het begin van de evolutie zelfs. Daarbuiten kijkt zij naar andere strata van het maatschappelijke leven: geologie, biologie, psychologie, politiek, cultuur, recht, religie. Wat houdt een samenleving — van dieren, van mensen — in stand? Wat maakt dat zij zich ontwikkelt?

De evolutie, zegt Joan Robinson, wordt bepaald door de omgeving, niet door de erfelijkheid. Maar die omgeving legt geen dwangmatige uniformiteit op. Er is speling, ruimte voor individu en soort. Waar — door de omgeving bepaald — groepsleven ontstaat neemt de vrijheid toe. Communicatie, taal en opvoeding voegen zich daar immers samen in een proces van kennisoverdracht waardoor individu en soort in staat zijn tot leren. Omgeving en opvoeding beide brengen de samenleving op drift. Waarheen? Terecht merkt zij op, dat die vraag zich niet leent voor een wetenschappelijk antwoord. De doeleinden van het maatschappelijke leven blijven immers in nevelen gehuld. De „social scientist” moet daarom maar geen recept afgeven voor een „betere” samenleving.

Hoe jammer, dat Joan Robinson zich niet aan haar eigen voorschrift houdt. Zij belijdt namelijk haar voorkeur voor Mao's China — och, arme — boven het verderfelijke kapitalisme. Bovendien is haar boekje niet vrij van hinderlijke blunders op het gebied van de logica. Maar met zijn welgeteld 124 kleine bladzijden houdt haar *Freedom and necessity* uit 1970 zich toch maar op briljant indringende wijze bezig met het boeiendste historische vraagstuk dat ik ken: het aftasten van de mogelijkheden en beperkingen van het menselijke bestaan.

De trits-plus-een van Allen

J. H. P. PAELINCK

Je bent economiestudent in 1952 in een omgeving waar moderne analysetechnieken nauwelijks zijn doorgedrongen, je hebt wat economische begrippen opgedaan, je beheerst aardig wat wiskunde, en je interesseert je voor de econometrie van de vraagrelaties in het personenvervoer; de dingen staan echter niet op een rijtje. Dan zoek je naar een boek, dat in de leemte voorziet.

Uit de toen bestaande literatuur moet ik — dankbaar — selecteren de *Mathematical analysis for economists* (eerste editie 1938; ik heb de herdruk van 1953 gekocht, na in die van 1950 te hebben gewerkt) van R. G. D. („Roy”) Allen. Pure wiskundigen hebben het boek een gebrek aan wiskundige rigueur verweten; ik kan daarmee meegaan (volledige, correcte bewijzen in optimaliseringsproblemen moet je bijvoorbeeld zoeken in M. J. Panik, *Classical optimization: foundations and extensions*, North-Holland/Elsevier, 1976), maar bewonder toch de opzet van het werk: wiskunde en economie worden als het ware hand in hand ontwikkeld van het elementaire tot het meer ingewikkelde (variantierekening, met het Ramsey-probleem).

Het wekt dan ook geen verwondering dat men zich daarna stort op Roy Allens volgende werken: *Mathematical economics* (1956), *Basic mathematics* (1962) en *Macroeconomic theory. A mathematical treatment* (1967). Op elk hiervan valt uiteraard wat aan te merken (b.v. de afwezigheid van een hoofdstuk over topologie in *Basic mathematics*), maar weer geeft „old Roy” blijk van dat dubbele economisch-

mathematische inzicht dat een pertinente analyse zo ten goede komt.

Er zijn sinds die jaren heel wat boeken over wiskundige economie en wiskunde voor economen (ik heb er geen gezien dat economie voor wiskundigen inleidt . . .) verschenen; ik heb er praktisch geen enkel van in mijn bibliotheek.

Maar de trits-plus-een van Roy Allen neem ik nog vaak ter hand.

Varkens, spinnewebben en studenten

J. TINBERGEN

Met plezier heb ik de uitnodiging van de redactie aanvaard om iets te zeggen over boeken die mij bij mijn werk op economisch gebied hebben geïnspireerd. Dat doe ik vooral graag, omdat de impulsen die mijn werk hebben beïnvloed teruggaan tot de jaren twintig en dertig, en omdat ik tot het groepje behoorde dat uit de wis- en natuurkunde (zo heette dat vroeger) naar de economie is overgelopen. Tot dat groepje behoorden ook J. B. D. Derksen, P. de Wolff, T. Koopmans, G. Goudswaard en onze betreurde A. Bijl, die als slachtoffer van de oorlog is gevallen. Na veel wikken en wegen heb ik twee boeken gekozen die duidelijk schenen te maken dat het element van de empirische toetsing van theorieën op mij die in de natuurkunde was opgeleid vooral indruk maakten. Zij lieten zien dat bepaalde methoden van toetsing van theorieën ook konden worden gebruikt in de economie. Het ene boek is *Konjunkturlehre* van E. Wagemann (Berlijn, 1928) en het andere is *The theory and measurement of demand* van de te vroeg gestorven Amerikaan Henry Schultz (Chicago, 1938). Zij zouden tegenwoordig weinig indruk maken en mijn jongere collega's zullen verbaasd zijn dat ik deze boeken heb gekozen.

Wat het boek van Wagemann naar mijn mening vooral symboliseert is het daarin genoemde werk van sommige zijner medewerkers. Wagemann had zelf ongetwijfeld „creatieve fantasie”, maar zijn sterkste punt was dat hij een groep begaafde jonge mensen bijeen wist te brengen in zijn „Institut für Konjunkturforschung”, een soort niet-ambtelijk aangesloten aan het Statistischen Reichsamt, dat gefinancierd werd o.m. door werkgevers- en werknemersorganisaties. Het werk van deze groep is in de Angelsaksische wereld weinig bekend — weinigen lezen Duits in de VS en het VK — en was in bepaalde opzichten econometrie „avant la lettre”. Het was in dit instituut dat de varkenscyclus werd geboren — door een auteur A. Hanau, die na 1933 moest onderduiken. De varkenscyclus werd later een spinneweb, en Amerikaanse technische studenten gehoorzamen volgens R. Freeman ook aan dit mechanisme, of althans een daarmee verwant. (Voor biologen moet dit moeilijke leetuur zijn.)

Het boek van Schultz was een samenvatting van wat er na de crisis van 1929 gedaan was aan de studie van de schommelingen in vooral landbouwmarkten, en een begin van de studie van met elkaar samenhangende markten, zoals die voor rund- en varkensvlees.

Zoals gezegd, deze toetsing van theorieën was voor mij (en onze groep) essentieel. Dit is immers het fundament van wat de natuurwetenschappen groot heeft gemaakt. Wij waagden de sprong van de wetenschappen van de dode natuur naar die van de levende natuur en zelfs ineens naar de menselijke maatschappij. Dat we daarbij nogal eens gestruikeld zijn heeft ons niet weerhouden om door te gaan, naar mijn smaak terecht.

Habent fata sua libelli

A. I. DIEPENHORST

Reeds tijdens het lezen van de redactionele uitnodiging, zodra de strekking daarvan mij duidelijk begon te worden, wist ik al welk boek ik zou behoren te noemen. Maar tegelijk stak de twijfel de kop op. Zou het niet wat modieus aandoen, en zelfs wat pretentieuus voor een bedrijfseconoom? Ik heb er niet aan toegegeven.

Het was winter 1940. Ik had het kandidaatsexamen aan de Universiteit van Amsterdam achter de rug en begon er wel plezier in te krijgen. Ik las zo maar wat rond en probeerde mijn docenten, met name de jonge lectoren één college vóór te blijven. Door een gelukkig toeval kreeg ik van mijn hospes en oom, mr. P.A. Diepenhorst, de beschikking over een exemplaar van het gestencilde proefschrift van de zo juist bij zijn goede vriend mr. L. Fryda gepromoveerde lector P. Hennipman.

Nu had ik dan, naar ik dacht, de zeldzame sleutel in handen tot de geheimen die ik achter de dikwijls zo zwaar geclauserde uitspraken van de docent over zaken als het neutrale geld en ex ante versus ex post vermoedde. Ademloos uitgelezen heb ik die dissertatie toen beslist niet, maar wel werd er druk en gewichtig in gestreept.

Echt bestuderen kwam er pas van toen ik voor mijn tentamen bezig was. Dat werd afgelegd in 1944 op zijn onderduikadres in Arnhem (?), dat mij door zijn illegale assistent Engel was toevertrouwd. Op een ruime zolderkamer, te midden van kasten vol boeken, spraken we uiteraard over Keynes en de onvermijdelijke Joan, over Von Haberlers *Prosperité et depression*, over de *Beitrage zur Geldtheorie* en over nog veel meer. Oók over het proefschrift, waarvan een uitgewerkte versie op stapel bleek te staan. Het werd zowat het eerste studieboek dat ik na de bevrijding kocht; ik had het nu eigenlijk niet meer nodig want mijn grotendeels clandestien afgelegde examen behoefde nog slechts ratificatie. Dat werd dus onverplicht lezen, en dat beklijft naar mijn ervaring het sterkste. Ik heb er in dit geval nooit spijt van gehad. De minutieuze ontwikkeling van een zowel diepe als brede visie op methodologische problemen, met een duidelijk operationele betekenis zowel voor theorievorming als voor besluitvorming en beleidsbeoordeling heeft een onuitwisbare indruk op mij gemaakt.

Methodologie is voor iedere wetenschapsbeoefenaar onmisbaar, maar ze pleegt nogal eens opgediend te worden in een vorm die alleen voor mede-methodologen verteerbaar is, en dat dan nog bij uitzondering. Ik prijs mij nog altijd gelukkig ermee kennis gemaakt te hebben via een boek waarin ze daadwerkelijk werd beoefend.

Das Kapital

A. HEERTJE

Het is eigenlijk een onmogelijke vraag, die de redactie stelt. Welk boek heeft de grootste invloed uitgeoefend op de ontwikkeling van het denken van enkele Nederlandse economen? Het gevaar van een afwijking tussen de objectieve werkelijkheid en de subjectieve beleving is levensgroot aanwezig. Er is wel sprake van een eerste impuls, maar bij nader inzien doemt een verscheidenheid van werken op.

In mijn geval wordt de eerste impuls gevormd door *Das Kapital* van Karl Marx. Een afgeronde verklaring en

motivering kan ik niet geven. Ik ben getroffen door de uitzonderlijke stijl, het non-conformistische en onafhankelijke karakter van de analyse. En vooral door de sterke neiging van Karl Marx, op grond van zijn analyse voorspellingen te doen over de economische en maatschappelijke ontwikkelingen. Verder spreekt mij de nuchtere uiteenzetting van de betekenis van de produktieverhoudingen voor de zogenaamde maatschappelijke bovenbouw erg aan. Een bijzonder onderdeel daarbij is het voortschrijden van de techniek. Ten slotte is de blijvende betekenis van het werk van Karl Marx een treffende illustratie van het overleven van een oud volk.

Een kostbaar kleinood

TH. L. M. THURLINGS

Ik behoor tot een vooroorlogse generatie, studeerde af in Rotterdam in 1941. De literatuur die wij destijds moesten bestuderen, zoals Marshalls *Principles*, Von Wiesers *Theorie der gesellschaftlichen Wirtschaft*, Böhm Bawerks *Kapital und Kapitalzins* en soms ook Keynes' *Treatise on money*, had nog geen weet van wat later de „keynesian revolution” werd genoemd. Weliswaar was de *General theory of employment, interest and money* reeds in 1936 verschenen, maar voor de meeste studenten bleef zij „terra incognita”. Op de colleges heb ik er, voor zover ik mij herinner, nooit van gehoord. Toen na de bevrijding de vloedgolf van publikaties waartoe de *General theory* aanleiding had gegeven, beschikbaar kwam en men natuurlijk niet langer om de „General theory” heen kon, ging er een nieuwe wereld voor ons open. Jean Baptist Sais „loi des débouchés” leek ontkracht: een nieuwe, macroscopische, benadering van het economisch proces werd ons gepresenteerd. De prijstheorie, eens het hart van de algemene leer van de economie, verdween naar een zijspoor. Een perspectief bood zich aan, dat wij eerder node hadden gemist, t.w. de belofte dat de economische theorie daadwerkelijk toepasbaar zou zijn voor de oplossing van vraagstukken van economisch-politieke aard, met name het vraagstuk van de volledige werkgelegenheid. Behoorden wij niet tot de generatie die in de Grote Depressie volwassen was geworden en benauwde ons niet het spookbeeld der werkloosheid?

Het zou nu voor de hand liggen op de vraag van de ESRedactie te antwoorden met een verwijzing naar de *General theory*, maar dan zou ik, voor wat mijzelf betreft, de waarheid geweld aandoen. Voor mijn geestelijke vorming immers zijn de coryfeeën van de Oude School van grote betekenis geweest. Ook leidde de „keynesian revolution” tot een ernstige verschraving; de veronachtzaming namelijk van de betekenis — naast die van het begrotingstekort — van prijs- en inkomensverhoudingen voor het vraagstuk van het economisch evenwicht. Daarbij kwam dat de betrekkelijkheid van het algemene karakter van de zogenaamde „General theory” steeds meer aan de dag trad. Achttiende-eeuwse auteurs kan men het, gelet op de destijds trage ontwikkeling van de techniek en op het lage levenspeil van toen, vergeven wanneer zij, zoals Mirabeau in 1763 deed, een economische theorie aankondigen als „économie générale et politique . . . réduite à l'ordre immuable des lois physiques et morales qui assurent la prospérité des Empires”. Een excellente economist in 1935 moest beter weten, dat de economische werkelijkheid tot in haar fundamenten zo snel verandert, dat alle beschrijving slechts geschiedenis is en alle generalisaties plaats- en tijdgebonden zijn, zodat de economische theorie, zelf eveneens historisch beïnvloed, slechts „a tool of analysis” kan zijn.

Eucken's „grosze Antinomie” is onoplosbaar; wel brengt zij mee dat wie de economische wetenschap in haar algemene karakter wil doorgronden tegelijkertijd een uitgebreide ken-

nis van de economische geschiedenis en van de ontwikkeling van het economisch denken moet worden verworven. Wanneer men zich daaraan zet, zoals mijn hooglerarschap in Wageningen sinds 1949 dat meebracht, raakt men allengs doordrongen van het feit van een blijvende afstand tussen theorie en realiteit en van de grote continuïteit in de ontwikkeling van het economisch denken. Ook de grote auteurs herhalen voor een belangrijk deel wat anderen eerder hebben betoogd. Voor zover zij iets nieuws brachten, beginen zij veelal eenzijdigheden en overdrijvingen. Onderling vulden zij elkaar vaak aan of corrigeerden zij elkaar. Wie deze kijk ontwikkelt, zal het moeilijk vallen om één boek te noemen dat voor hem tot een „bijbel” is geworden.

Een kostbaar kleinood in de schatkamer van de geschiedenis van het economisch denken noem ik Turgots *Réflexions sur la formation et la distribution des richesses*, geschreven in 1766 en in druk verschenen in 1769–1770. Dit geschrift dat in de *Oeuvres de Turgot*, uitgegeven door G. Schelle 1), niet meer dan 68 bladzijden telt, vormt de oorsprong van de economische theorie die kenmerkend is voor de Klassieke School. Turgot wordt soms als een Physiocraat beschouwd, maar dat was hij beslist niet. Bij Quesnay staat de „reproduction du revenu” centraal als een probleem van het monetaire evenwicht. Turgot daarentegen stelde het vraagstuk van de kapitaalvorming en de allocatie van kapitaal in het midden van de belangstelling. Bij hem is grond niet van nature een vermogensobject en een produktiefactor, de grond wordt dat pas als hij ten gevolge van de kapitaalaccumulatie schaars is geworden. De bevolkingsomvang past zich aan aan de factor kapitaal, de factor kapitaal breidt zich uit tot de grensproductiviteit ervan gelijk is geworden aan de rentevoet. Aldus is de verdeling van het maatschappelijk produkt verklaard: de loonsom behoort tot de produktiekosten van het nationale inkomen, evenals het voedsel van de huisdieren in de landbouw, het netto nationale inkomen omvat echter niet slechts zoals bij Quesnay het grondinkomen, maar ook de kapitaalrente. Terwijl de grootte van het laatstgenoemde een voorwaarde vormt voor de instandhouding van het kapitaal, is de grondrente een restinkomen en in die zin functieloos. Quesnay daarentegen stelde als evenwichtsvoorwaarde dat „revenu” en „avances annuelles” aan elkaar gelijk moeten zijn.

Schumpeter wijst erop dat er een „anti-savings tradition” loopt van de Mercantilisten over de Physiocraten en Malthus naar Keynes. Terecht ook vermeldt hij dat „la loi des débouchés” haar oorsprong heeft bij Turgot en wel in de laatste paragraaf van de *Réflexions*.

Turgot analyseert de samenhang van alle delen van het maatschappelijk-economische proces door te wijzen op het rente-egalisatiemechanisme. Kapitaal is beweeglijk, met name in een „Geldwirtschaft” en kapitalisten zoeken de meest aantrekkelijke belegging. Aldus ontstaat er een eenheid van markt voor alle soorten van vermogenstitels. Grondbezit is veilig en verschaft aanzien, zodat de kopers met een gering rendement tevreden zijn; geldleningen hebben het voordeel van nominale zekerheid, kennen echter ook hun nadelen en verschaffen geen sociaal aanzien; daarom is de rente van geldleningen hoger dan die bij grondbezit. Het hoogste is het rendement op deelnemingen in ondernemingen, maar tussen alle vormen van belegging is er samenhang, zich uitend in rentevoet, koers of koopprijs. Voor een bijzondere plaats voor de landbouw is er bij Turgot geen plaats, ook al kan hij zich niet geheel bevrijden van Physiocratische voorstellingswijzen. Alle economische activiteiten hangen via de factor kapitaal met elkaar samen en vullen elkaar aan.

Wie de *Réflexions* vergelijkt met de *Wealth of nations*, in het bijzonder met boek II van dit werk, zal kunnen vaststellen hoezeer Smith heeft geput uit het werk van Turgot. De *Réflexions* moet men lezen in samenhang met de in 1767 door Turgot geschreven *Observations sur le mémoire de Sant-Péray*. In dit geschrift beschrijft Turgot in woorden de wet van de disproporcionele meeropbrengsten, zulks ter weerlegging van de door Quesnay als een eigenschap van de „ordre naturel” geponeerde proportionaliteit tussen „avances annu-

elles” en „revenu”. Smith heeft deze *Observations* niet gekend en er is daardoor in de *Wealth of nations* niets van te vinden. Voor Turgot, die zich van het marginaliteitsbeginsel wel bewust was, was deze produktiefunctie echter van vitaal gewicht. Hij schreef meestal alleen voor vrienden, zijn licht scheen onder de korenmaat. Niettemin verdient hij de erkenning de grondslag te hebben gelegd voor het denken van de Klassieke School. Daarom noem ik dit kleine, originele, inspirerende boekje een kostbaar kleinood in de schatkamer van de geschiedenis van het economisch denken.

1) G. Schelle, *Oeuvres de Turgot*, tome II, Parijs, 1914. Vgl. Th. L. M. Thurlings, *Turgot en zijn tijdgenoten. Schets van de bevestiging van de economische wetenschap*, Wageningen, 1978.

Eén boek, twee boeken, drie boeken

H. W. LAMBERS

Mijn vader was hoofd van een openbare lagere school. Waarschijnlijk op grond van beroepservaring was hij ertegen dat kinderen die voor het eerst naar school gingen al wat van de leerstof kenden. Hij vreesde dat zij zich gruwelijk zouden vervelen en daardoor lastig worden. Daarom heeft hij me nooit naar de kleuterschool doen gaan en heeft hij evenzeer verhinderd, met waarschijnlijk scherpzinnige middelen, dat ik kon lezen voor ik naar school ging. De gevolgen waren gruwelijker dan de noden die hij voor de eerste klas vreesde. Door het gemis van de kleuterschool heb ik nooit meer leren plakken en de frustratie over het niet-lezen heeft gemaakt dat ik daarna geen letter ongelezen kon laten. Als ik zit, schuift zich tussen de omgeving en mij een blad met drukletters.

„Wie maar één boekje heeft gelezen, dat placht een neuswijs mensch te wesen”, aldus een renaissancist. Het is uit dit gezichtspunt dus goed ten minste twee boeken te hebben gelezen. Of misschien toch niet? „Homo unius libri”, zegt een echte „klassiek”, man van één boek, d.w.z. man uit één stuk. Maar het vergaet sommige woorden net als sommige stadswijken: ze kunnen afzakken. Later ging de uitdrukking betekenen: betweter — en nog wel een conservatieve. Misschien is drie boeken toch veiliger: „tres faciunt collegium”; (te) vrij vertaald: drie vormen de levensschool.

Ten eerste, als jongensboek, de Zwitserse Robinson Crusoe. Niet het wangedrocht dat onder die naam een tijdje geleden voor de televisie is gebrouwen, maar het echte werk van de Zwitserse predikant, pedagoog en natuuronderzoeker, zoals voor Nederland bewerkt door dr. Bekels. De schrijver had jong zijn vrouw verloren; er bleef een gezin met opgroeiende kinderen achter. Hij heeft toen het ongebroken gezin per boek verplaatst naar een onbewoond eiland en daar het gezamenlijke leven als avontuur voortgezet. Dat was mijn eerste subjectief-klassieke boek. Een boek dat je tegelijk verslindt en spelt, en weer en nog eens. Dat adoreren — is ad orare, toe-bidden — als een onuitblusbare behoefte van de mens is me daardoor ingehamerd.

Ten tweede, aan het eind van mijn doctoraalstudie, F. von Wieser: *Theorie der gesellschaftlichen Wirtschaft*. De samenhangen die Wieser, althans voor mij, legde tussen economische denkbeelden en maatschappelijke vormen, maakten mij gelukkig; het oprijzen van een samenhangend werkelijkheidsbeeld aan het eind van een studie- en levensperiode.

Ten derde, de Bergrede; maar dat is niet voor dit stukje van 400 woorden.